

**ПРОБЛЕМА МІЖМОВНОЇ ОМОНІМІЇ
В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ДРУГОЇ
СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ**

У статті розглянуто специфічні риси українсько-польських омонімів як окремого лексико-семантичного розряду слів, наголошено на їх значеннєво-функціональних особливостях, а також подано методичні прийоми, спрямовані на краще засвоєння цих одиниць.

Ключові слова: міжмовні омоніми, українсько-польські мовні контакти, термін, семантико-функціональні відношення, методика викладання мови.

В статье рассматриваются специфические черты украинско-польских омонимов как особого лексико-семантического разряда слов, подчеркиваются особенности их значений и функций, а также предлагаются методические приёмы, направленные на лучшее усвоение этих единиц.

Ключевые слова: межъязыковые омонимы, украинско-польские языковые контакты, термин, семантико-функциональные отношения, методика преподавания языка.

Due to the recently increased number of persons who get higher education in Poland, in particular, from Ukraine, the problem of mastering of closely connected languages draws attention by linguists from the methodological point of view. During preparatory courses the potential students dominate a certain amount of words which sound in Polish as in Ukrainian, however sometimes they have even opposite meanings. Thus, the selection of methods and means for the most effective mastering of Ukrainian and Polish are interlingual homonyms which take their extraordinarily place in the structure of on-line tutorials of Polish for foreigners and it seems very popular.

The purpose of this work is to find out the role and place of the Ukrainian and Polish interlingual homonyms in the structure of teaching Polish for foreigners. The outlined purpose determines the following tasks: select pairs of equivalent lexical units; study the semantic divergences of language units that sound similarly; reveal the specific interlingual features between the Ukrainian and the Polish homonyms on the level of the parts of speech; determine the methods and means which will help to avoid the hypothetical mixing of the meanings of such linguistic units and those which will prevent from making interference errors.

The majority of the homonymous interlingual lexemes are polysemantic units

© Баракатова Н. А., 2016

which in Ukrainian and in Polish have different values. These units are self-bound in the lexico-semantic relations as to coincidences and exceptions. The functioning of such words is not limited to the language style: there are simple language units and special lexical funds where the majority of words are nouns possessing their own status and functioning as other parts of speech. The professional preparation of the future workers who are originally Ukrainians will depend on the linguistic strategies, attention to the semantic differences, on the «falsely» similar lexemes which must be captured and emphasized at the initial level of learning Polish.

The use of various types of creative tasks will benefit the student as to his language perception, for example: games and role plays can facilitate this process and do it more interactive, intellectual and interesting. Therefore, the subsequent elaboration and development of methods or means of work with the students whose mother tongue is Ukrainian and who learn Polish, is crucial. The problem is not only in the direct linguistic limitations in Ukraine, but also in the lack of dictionaries of the Ukrainian and the Polish homonyms as well as other certified educational literature. Today this problem is considered topical raising debates among specialists in didactics, methodology and, in particular, linguistics.

Key words: interlingual homonyms, Ukrainian and Polish linguistic links, terms, semantic and functional relations, language teaching.

Вивчаючи іноземні мови, особливо споріднені, неважко помітити частину лексики, що за однакового звучання в різних мовах має відмінну семантику. Певною мірою це стосується лексем української й польської мов.

Оскільки останнім часом значно зросла кількість осіб зі Сходу, і зокрема з України, які здобувають вищу освіту в Польщі, то проблема засвоєння близькозвучних одиниць із власне мовознавчої почала перетворюватися на лінгво-методичну. Зокрема, під час навчання на підготовчому курсі, наприклад, у Центрі польської мови і культури для іноземців і діаспори при Університеті ім. М. Склодовської-Кюрі (м. Люблін, Польща), майбутні абітурієнти стикаються з певною кількістю слів, які польською мовою звучать подібно до української, проте мають цілковито відмінні, а часом навіть протилежні значення. Тому добір методів і прийомів для найефективнішого засвоєння українсько-польських міжмовних омонімів через виявлення їх місця в структурі й змісті навчальної програми польської мови для іноземців видається надзвичайно **актуальним**.

З одного боку, польська мова віддавна, а особливо з кінця

XIV ст., помітно впливала на українську, з іншого, українська мова справляла значний вплив на польську. Взаємовплив позначився на обох літературних мовах, як зазначає О. Ткаченко, до того ж чи не на всіх рівнях, з огляду на що польська мова віддалилася від інших західнослов'янських, зокрема чеської і словацької, а українська – від решти східнослов'янських, особливо російської [5, с. 683]. Вивчаючи семантичні відмінні риси, Л. Бублейник відзначає, що у формально спільній лексиці наявні також відмінності функціональні, саме які є «типовими і визначальними у відношеннях близькоспоріднених мов» [2, с. 20].

Повна міжмовна еквівалентність у функціональній сфері порушується, обмежується через виникнення асоціативних, психологічних, емоційно-експресивних та образних нашарувань у слові; «...ці нашарування, – як підкреслює Л. Бублейник, – дуже рідко збігаються навіть у близькоспоріднених мовах» [2, с. 22], що є особливістю лексичних систем мов у семантичній структурі багатозначних слів. Такі особливості внутрішньої форми слів нерідко провокують мовців на інтерференційні помилки, тобто, за визначенням М. Кочергана, «намагання привести подібні за формою слова, особливо коли в них частково збігається семантика, в їх повну відповідність, механічне перенесення значення слова однієї мови в іншу, ототожнення змісту цих різних за значенням лексичних одиниць» [4, с. 325]. Саме тому М. Георгієва-Кириленко основним критерієм розмежування слів уважає розбіжність у їхній семантиці [3, с. 52].

У плані методики викладання російської мови питання функціонування близькозвучних лексем аналізував польський лінгвіст З. Гросбарт, уживаючи термін «міжмовні омоніми». Пізніше дослідник запропонував новий термін «фальшиві міжмовні подібності» для тих мовних одиниць, які «в різних мовах мають однакове або майже однакове (фонетичне або графічне) оформлення і в той же час відрізняються за значенням, стилем, функцією тощо» [1, с. 181].

Грунтовно дослідивши проблему міжмовної омонімії, М. Беднаж зазначає, що «згідно з найпоширенішою

у слов'янському мовознавстві традицією ... міжмовними омонімами вважаються одиниці, що повністю збігаються або є подібними за формою вираження, але мають відмінні сигніфікати і розглядаються на перетині синхронного та діахронічного зрізів» [1, с. 4]. Автор наголошує: «В окремих дослідженнях міжмовна омонімія кваліфікується як ‘паралексія’ (А. Махневич), ‘фальшиві друзі перекладача’ (Р. Будагов, Г. Гальперін), ‘фальшиві споріднені слова’ (Р. Ладо), ‘міжмовні аналогії’ (К. Готліб) тощо» [1, с. 4]. Отже, у вивченні міжмовної омонімії переплітаються як практичні, так і теоретичні проблеми досліджуваного явища, що можна аналізувати з різних аспектів і на різному матеріалі. Істотним є розрізнення усного й писемного вияву омопар. Усе це є підтвердженням багатоаспектності вияву проблемного питання. Як об'єкт методики викладання польської мови іноземцям міжмовна омонімія, однак, ще потребує свого подальшого ретельного розроблення.

Метою цієї наукової розвідки є з'ясування ролі й місця українсько-польських міжмовних омонімів у структурі курсу викладання польської мови для іноземців. Реалізація окресленої мети передбачає виконання таких **завдань**, як: 1) виокремлення значної кількості нееквівалентних пар лексичних одиниць; 2) вивчення семантичних розбіжностей близькозвучних одиниць під час опанування тем з лексикології; 3) встановлення специфіки міжмовних українсько-польських омонімів на частиномовному рівні; 4) окреслення деяких прийомів навчання, що уможливлять уникнення гіпотетичного змішування значень таких лінгвістичних одиниць, а отже, інтерференційних помилок.

Передусім слова неоднакового семантичного обсягу в українській і польській мовах виникають уже на побутовому рівні опанування польської як іноземної, тому під час вивчення теми «Омонімія» слухачі підготовчого курсу можуть навести чимало таких прикладів, як-от: *garńitur* ‘комплект, набір предметів певного призначення’ – *garnitur* ‘чоловіче вбрання, яке складається з брюк та піджаку, костюм; набір предметів для певного призначення’, *пенсія* ‘грошове забезпечення, що

видається громадянам, звичайно щомісячно, у встановлених законом випадках (у разі старості, інвалідності та ін.), а також гроші, отримувані в рахунок того забезпечення’ – *pensja* ‘стала оплата за певний період праці, заробітна плата’; *sklep* ‘закрите підземне приміщення, в якому зберігаються труни з померлими; підсобне приміщення для зберігання зброї, господарського реманенту і т. ін.’ – *sklep* ‘магазин’; *dopusywać* ‘закінчувати писати; писати додатково до чого-небудь; надсилати свої дописи до якого-небудь друкованого органу’ – *dopisywać* ‘закінчувати писати; щось додавати до написаного; щастити’ тощо.

Як домашнє завдання можна запропонувати укласти таблицю із «прихованими» в ній словами-омонімами, значення яких уміщено поруч, а наступного разу обмінятися ними один з одним, щоб кожен мав змогу потренуватися в їхньому пошуку. Ще одним прийомом для засвоєння слів цієї лексико-семантичної категорії є розв’язання кросвордів різного рівня складності, що також можуть бути укладені самими слухачами й пізніше запропоновані їхніми одногрупниками. Вправи такого типу допоможуть також у закріпленні навичок грамотного записування слів латинською графікою.

Згодом абітурієнти збагачують лексикон одиницями на позначення понять, пов’язаних з освітою, навчанням, студентським життям, напр., *wykład* ‘цикл занять у вищій школі, лекція’; *charakter* ‘почерк’; *indeks* ‘залікова книжка студента’. Серед цих омонімів виокремлюємо одиниці, значення яких абсолютно відрізняються одне від одного, напр.: *światlica* ‘чиста, світла, парадна кімната в будинку; кімната в будинку; невелика кімната у верхній частині будинку’ – *światlica* ‘відділ, який має створювати умови для подальшого навчання й відпочинку після праці, після занять у школі’. Прикладами слів, що перебувають у відношеннях включення, коли значення в одній мові є ширшим, ніж в іншій, можуть послужити лексеми на зразок *artykuł* ‘невелика робота (шкіц, фейлетон, рецензія, репортаж), вміщена в журналі, енциклопедії, словнику і тощо; логічно об’єднана в одному або кількох реченнях частина закону або договору; релігійна засада, правило’; *lekcja* ‘одиниця занять у школі,

тривалістю 45 хвилин; матеріал, який задають учневі додому; спосіб прочитання рукописного тексту; фрагмент Біблії, який читають або співають перед Євангелієм або під час інших богослужінь' (тут наводимо лише той сегмент семантики, що різнить лексичне значення в кожній мові).

Як свідчить аналізований матеріал, розширення семантичного обсягу спостерігаємо переважно в польській мові, що потребує пильної уваги з боку викладача і студента. Водночас наявність додаткових сем у таких багатозначних словах служить засобом поповнення словника українськомовного слухача, знайомства із синонімічним багатством виучуваної мови, її функційним потенціалом. З метою кращого засвоєння нових відомостей про польську лексику можна запропонувати абітурієнтам використовувати схематичні позначення як два кола – більшого й меншого розміру: спільний денотат фіксуємо в центрі, а навколо дописуємо додаткові.

Ще однією темою з розділу «Лексикологія», під час вивчення якої варто зупинитися на семантичних відмінностях українсько-польських омопар, є «Термінологія різних галузей науки й техніки». Зважаючи на вибір майбутньої спеціальності, очевидно, корисним буде укласти невеликі двомовні словники фахової лексики. До загальнонаукових термінів зараховуємо слова на зразок *hasło* 'слово або речення, яким пояснюється положення в словнику, енциклопедії або каталозі'; майбутньому філологові буде корисно знати, що на відміну від українського позначення граматичної категорії слів у польській мові лексема *imiennik* означає чоловіка, який має таке саме ім'я або прізвище, як і хтось інший; а термін *akcja* – на позначення певного типу сюжету в літературному творі.

Тим, хто надалі планує пов'язати свою долю з біологічною галуззю, не зайвим буде нагадати, що *grono* означає 'квітковий кущ, у якому квітки розміщуються на бокових гілках, що відходять від головної'; *glej* – це 'лімфа'; а лексеми *dynia* і *bania* є синонімами зі спільною семантикою 'гарбуз'. Слова з однаковим звуковим складом лише в певній граматичній формі (прикметник і іменник) належать також до міжмовних омоформ,

як-от: *гарна* ‘жін.р. до прикм. гарний’ – *garna* ‘вид антилоп, поширений на території Індії’. Полісемічне слово *puszka* одним зі своїх значень має ‘тип рослин, що мають мішечки, у яких збирається насіння’.

Мистецтвознавство як наука, що об’єднує відомості з різних галузей – архітектури, музики, малярства тощо, є ще одним напрямом, термінологія якого багата на одиниці з фальшивою міжмовною схожістю. Серед цих лексем є однозначні, напр. *akt* ‘зображення оголеного людського тіла в образотворчому мистецтві, різьбярстві, фотографії’; *bryła* ‘тіло, геометрична форма якого трактується як стала; довільний обмежений простір; простір в архітектурі та різьбярстві’; хоч їхня більша частина утворює українсько-польські омопари з якимось одним зі своїх значень, як-от: *parter* вживається в значенні ‘найнижчий поверх будови, перший поверх’; *blacha* як ‘загальна назва духових інструментів’; *trakt* – ‘сукупність приміщень у будинку, що розміщуються на одній осі’.

Значною за обсягом і частотою вживання є група одиниць, значення яких пов’язано з різними галузями суспільствознавства. Ці одиниці, крім власне фахової лексики, є також елементами загального культурно-політичного дискурсу, з яким має бути обізнаний кожен житель країни, зокрема й іноземець. Тому під час засвоєння таких лексем до різних видів роботи варто залучити всіх слухачів підготовчого курсу, незалежно від обраного майбутнього фаху. Зокрема, варто підкреслити, що на відміну від української мови польське *obywatel* зі значенням ‘член суспільства певної країни, який має права й обов’язки, закріплені законом і конституцією; офіційна форма титулування, яку вживають замість слова пан’ належить до стилістично нейтральних одиниць.

Однак переважна більшість омопар цього типу перебувають у семантичних відношеннях включення, як-от: *referat* ‘відділ установи, управління, який займається певною сферою діяльності’; *grzywna* ‘штраф’; *renta* ‘пенсія’; *statek* ‘корабель; посуд, приладдя, які призначені для певної функції’; *awans* ‘підвищення’ тощо. Лексеми із частковим збігом семантики

представлені менш численно, хоч їхнє засвоєння потребує значно більшої пильності, напр.: *akademia* ‘урочисте публічне зібрання, присвячене вшанування якоїсь особи або історичної події’; *puszka* ‘арешт’; *balon* ‘повітряна куля, кулька; скляна, м’яч, який був підкинутий занадто високо під час гри в теніс, волейбол або футбол’; *delegacja* ‘виїзд у службових справах; посвідчення, що підтверджує виїзд у службових справах’; *adres* ‘номер комірки в пам’яті комп’ютера, у якій перебуває потрібна інформація; збірний лист до владних осіб’; *domowy* ‘громадянський’. Новими поняттями поповнюється також група побутовізмів: *figa* ‘жіноча білизна’; *próżniak* ‘людина, яка марнує своє життя, нероба’; *majak* ‘привид, галюцинація, примара; замаскований човен, який використовують для полювання на водну птицю’; *kaganiec* ‘намордник’; *arka* ‘ковчег’; *piłka* ‘м’яч; кидок м’яча’; *urok* ‘те, що викликає приємне, естетичне враження, чарівність’; *czerstwy* ‘здоровий, рум’яний, міцний’.

Міжмовну українсько-польську омонімію характеризує, крім іншого, ще й наявність внутрішніх парадигматичних зв’язків, зокрема й антонімічних, напр.: *той, та, те* ‘займенники, що вказують на особу або предмет, який перебуває на певній відстані’ – *ten, ta, to* ‘займенники, що вказують на особу або предмет, який перебуває поблизу’.

Явище паралексії спостерігається зазвичай у межах граматичного класу субстантивів, хоч під час вивчення інших частин мови на ньому також варто наголошувати. Дієслівними міжмовними омонімами є, власне, такі вербальні одиниці, як: *ховатися* – *chować się* ‘бути виховуваним, виховуватися; рости, розвиватися (про дітей та тварин)’; *цілувати* – *celować I* ‘мітити в ціль’, *celować II* ‘вирізняти, підносити інших за рахунок чогось’ (тут наводимо лише специфіку польської семантики).

Отже, переважна більшість омонімічних міжмовних лексем є словами полісемічними, що різними своїми значеннями утворюють українсько-польські омопари. Ці одиниці перебувають між собою в лексико-семантичних відношеннях включення й виключення. Функціонування таких пар слів не обмежується якимось одним стилем мови: до них уналежнюємо

факти як загальнономовного, так і спеціального лексичного фонду. За частиномовним статусом переважають іменники, хоч і серед одиниць інших граматичних класів також маємо формально спільні лексеми. Фахова майстерність майбутнього працівника, українськомовного за походженням, не останньою чергою залежатиме від мовної пильності, уваги до семантичних відмінностей «фальшиво» схожих лексем, що потрібно прищепити йому ще під час початкового курсу опанування польської мови. Із цією метою корисним буде застосування різноманітних типів творчих завдань, зокрема й з ігровим моментом, що полегшать цей процес, зроблять його осмисленим і цікавим. Тому подальше розроблення методів і прийомів роботи з українськомовними особами, які вивчають польську мову не лише в безпосередньому мовному оточенні, а й за його межами, тобто в самій Україні, укладання словника українсько-польських омопар та іншої навчально-довідкової літератури, на сьогодні залишає значний простір для роботи методистів, дидактистів і загалом мовознавців.

Бібліографічні посилання

- 1. Беднаж М. А.** Польсько-українська міжмовна омонімія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / М. А. Беднаж. – К., 2000. – 20 с.
- 2. Бублейник Л. В.** Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов / Л. В. Бублейник. – К. : ІЗМН, 1996. – 84 с.
- 3. Георгієва-Кириленко М. Н.** Деякі спостереження над міжмовною омонімією / М. Н. Георгієва-Кириленко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 52–54.
- 4. Кочерган М. П.** Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
- 5. Українська мова.** Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.